

32. Винокур І.С. Бушанський скельний храм / І.С. Винокур, Р.В. Забашта // Мистецтво України : Енциклопедія. – К., 1995. – Т. 1 (А-В). – С. 275.

Гуцал В.А. АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И.С. ВИНОКУРА НА ВИННИЧЧИНЕ.

В статье анализируются результаты исследований экспедицией Каменец-Подольского пединститута под руководством И.С. Винокура археологических памятников на территории Винницкой области. Рассматриваются результаты раскопок многослойного поселения I тыс. н.э. и могильников IX-VII вв. до н.э. и II-IV вв. н.э. в с. Бернашовка Могилев-Подольского района и древнего скального храма в с. Буша Ямпольского района. Подчеркивается, что работы в Бернашовке обогатили науку новыми уникальными материалами для изучения вопросов социально-экономического и культурного развития местного населения времен раннего железного века и средневековья. Сделано вывод, что исследования в Буше дали возможность более обоснованно, исходя из конкретных фактов, определить принадлежность храма славянам-язычникам и наметить несколько периодов его функционирования.

Ключевые слова: Винокур, Бернашовка, Буша, археологические исследования, поселение, могильник, рельеф, ювелирные изделия.

Gutsal V.A. ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF I.S. VINOKUR IN VINNYTSA REGION.

The article analyzes the results of the archeological monuments research in Vinnytsia region conducted by the expedition of Kamianets-Podilskiy Pedagogical Institute under the direction of I. S. Vynokur. The author describes the excavation of the multi-layered settlement belonging to the Ist millennium AD, ancient burial grounds in the village Bernashivka, Mogyliv-Podilsk region of IX-VII century BC and II-IV century AD, and of the ancient rock temple in the village Busha, Yampilskiy district. It is emphasized that research in the village Bernashivka has enriched the science with new unique materials which can be used in the study of social, economic and cultural development of the local population in the early Iron Age and Middle Ages. The author comes to the conclusion that the research in the village Bush provides new specific facts and reasons to attribute ownership of the temple to Pagan-Slavs and to identify several periods of its operating.

Key words: Vynokur, Bernashivka, Bush archaeological research, settlement, burial ground, terrain, jewelry.

УДК 94 (477.5) «1734-1750»

С.А. Лапишин

ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЗА УМОВ НАСТУПУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА АВТОНОМНІ ПРАВА УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ (30-ТІ РР. ХVІІІ СТ.)

На основі комплексу джерел та літератури автор аналізує політичні настрої українського суспільства за умов наступу Російської імперії на автономні права української держави у 30-х рр. ХVІІІ ст.

Ключові слова: Правління гетьманського уряду, інкорпорація, політична влада.

В 30-х рр. ХVІІІ ст. суспільно-політична ситуація в Україні обумовлювалася такими провідними чинниками: по-перше, перебуванням її земель у складі різних великих державних утворень з досить агресивно налаштованими урядами щодо сусідніх країн і, зокрема, прагненням до швидкого підкорення українців своїй владі; по-друге, довготривалими і виснажливими, як щодо матеріальних ресурсів, так і людських втрат війнами, військовими походами козаків тощо; по-третє, кривавими міжусобицями старшинських угруповань і відсутністю у вищих політичних кіл чіткої програми з національного питання, яка б певною мірою передбачала незалежний статус і розвиток корінної нації.

Історіографія аналізованої проблеми невелика. Серед досліджень, які так чи інакше торкалися цього питання, слід виділити роботи З. Когути, В. Павелка, Г. Перієнко, Л. Домбровської, С. Дівовича.

Метою статті є здійснення аналізу політичних настроїв українського суспільства у 30-х рр. ХVІІІ ст. за умов посилення інкорпораційних заходів Російської імперії, метою яких була ліквідація автономних прав української держави та її остаточне включення до складу Російської імперії.

Історія політичних та економічних відносин України з Росією наприкінці XVII – початку XVIII ст. свідчить, що наступ російського уряду на автономні права України характеризувався обмеженням прав українського народу, посиленням централізації управління, русифікації, цілеспрямованим розколом українського суспільства, використанням людських та матеріальних ресурсів задля блага Росії. Суть наступу полягала у намаганні ліквідувати автономію України та інкорпорувати її землі до складу Російської імперії.

Українська держава з демократичною формою правління не вписувалася у рамки абсолютистської монархії Російської імперії. В Російській імперії суспільство було закритим, ізольованим від зовнішнього світу, з деспотичним, майже рабовласницьким устроєм. Яскраву різницю двох суспільних устроїв описав З.Когут в дослідженні «Гетьманська держава і російський централізм», в якому акцентував такі дані: 95% населення Російської імперії становили селяни-кріпаки і лише 5% - вільні люди, підлеглі деспотичній владі імператора. В Україні половина населення була вільна, інша половина – селяни – користувалася обмеженими правами [1, с. 219].

Попри формальне пом'якшення російської політики щодо України в 1728-1734 рр., основні обмеження прав України за Петра I були збережені. Поступки автономному устрою Гетьманщини були визначені тимчасовою кон'юнктурою міжнародної обстановки або персональними впливами і не змінювали загального політичного курсу.

Наступний період характеризується посиленням наступу на українську державність. В останні роки гетьманства Данила Апостола, що співпали із воцарінням Анни Іоанівни, царський уряд взяв курс на дальше зміцнення російського самодержавства, нівеляцію національних окраїн імперії, а відтак повернувся до політики царя Петра I щодо України, спрямованої на послідовне обмеження автономії Гетьманщини, перетворення гетьманської влади на номінальну та її остаточну ліквідацію.

Таким чином, вже у перші роки перебування при владі новий уряд Російської імперії визначив два завдання щодо Гетьманщини. По-перше, здійснювати заходи, спрямовані на знищення у малоросійського народу пам'яті про «давні права», по-друге, якнайширше залучати малоросіян до виконання російських регів та наказів, при цьому «щоб вони не дізналися по це» [2, с. 567]. Але процес інкорпорації України-Гетьманщини Російською імперією був затяжним, оскільки, потребуючи підтримки у численних війнах із турками, російський уряд уникав антагонізмів з українською адміністрацією. Разом з тим, імперські політичні кола при найменшій можливості намагалися обмежити українські автономні права. Кожен прорахунок української адміністрації, чолобитна чи скарга на її дії використовувалися російським урядом як привід для впровадження змін. Ці нововведення супроводжувалися деклараціями про монарше піклування щодо суспільного добробуту.

Стрижневим конфліктом XVIII ст., який визначив політичні настрої тодішнього українського суспільства, було протистояння Росії – могутньої імперії та України-Гетьманщини, яка стійко опиралася інкорпорації до імперських державних структур. Причини такого тривалого протистояння криються в самому українському суспільстві. Так, в 30-х рр. XVIII ст. для українського суспільства були притаманні державницькі орієнтації, які базувалися на міфологемах часів Б.Хмельницького, і неприйняття «нового», що приходило в Гетьманщину з Російської імперії. Зазначені фактори спонукали українську еліту шукати можливості відновлення автономії Гетьманщини.

Іншою проблемою було те, що свідомість українського суспільства, яке тривалий час перебувало у повній залежності від Російської імперії, зазнала фундаментальних деформацій. Наслідком негативного впливу імперської політики на свідомість українського суспільства стало формування комплексу меншовартості, так званого малоросійства.

Результатом ціннісних переорієнтацій українського суспільства була руйнація системи уявлень про державу: відсутність необхідності розбудови власної держави, як зайвого елементу в Російській імперії; зміна гетьмана–символу автономії імператором–гарантом існування державності та організуючого початку суспільства; прийняття частиною генеральної старшини системи цінностей елітних груп Російської імперії – прохання у зрівнянні з російським дворянством та наділенням відповідними привілеями.

Якщо врахувати, що полкова і сотенна старшина затверджувалася гетьманом, а генеральна старшина обиралася із старшинського середовища, однак затверджувалася імператором, лояльне ставлення російських урядовців було визначальним. Пізніше, Канцелярія

Іноземних справ сама складала список кандидатів, які й ставали генеральною старшиною. Таким чином, призначення на старшинські посади відбувалося не через вибори, як мало бути за козацькими правами, і не через вибори кандидатів, як регламентувалося «Рішучими статтями», а згідно з визначенням імперської влади.

Незважаючи на обмеження владних прерогатив вищого репрезентанта – гетьмана Д.Апостола (позбавлення його права розпоряджатися українськими фінансами, підпорядкування козацьких полків російському воєначальнику, запровадження системи контролю за судочинством Гетьманщини), уряд Анни Іоанівни, розумів, яку небезпеку становить український автономізм для Російської імперії. З метою ліквідації цієї небезпеки було продовжено політику Петра I – систематичне і неухильне нищення ознак української державності. Для цього російська адміністрація економічно та політично послаблювала Україну-Гетьманщину, фізично знищувала українське населення.

Російська колонізаторська політика будувалася на трьох взаємопов'язаних принципах: уніфікація, бюрократизація і русифікація. Кінцевою метою даної політики була ліквідація особливостей національного життя як потенційного джерела протистояння імперській владі.

Запровадження нової владної інституції, так званого Правління гетьманського уряду, на теренах України російський уряд розпочав з широкої пропаганди та русифікаторської політики. Як зазначав М.Драгоманов, у ході експерименту «перерусіння», формувалася специфічна малоросійська ментальність, прищеплювався комплекс меншовартості українців в порівнянні з росіянами (своєрідний комплекс національно-політичної неповноцінності), схильність до компромісів замість боротьби за автономні права [3, с. 76].

За умов соціально-економічної диференціації українського суспільства, численних зловживань з боку козацької старшини, яка незважаючи на окремі обмеження здійснювала політику визиску і покріпачення народних мас, у частини громадськості Гетьманщини ліквідація гетьманства та запровадження державної влади за імперським зразком викликало позитивні почуття.

Роль російської адміністрації нижчі верстви суспільства розцінювали як месіанську – покладали надії на її здатність відновити соціальну справедливість, обмежити зловживання старшин. Результатом стали чисельні чолобитні про зловживання козацької старшини та державних службовців, подача яких заохочувалася імперськими державцями. Застосовуючи давнє правило «розділяй і володарюй», кожен прорахунок української адміністрації, кожна чолобитна чи скарга на її дії використовувалися російським урядом як привід для впровадження адміністративних та політичних змін.

Результатом зазначених дій стали не лише адміністративні та політичні зміни, а й зміни в політичній свідомості старшини, яка позбавлялася орієнтацій на активні прояви солідарності з членами старшинської спільноти перед російськими інституціями. Це підтверджується діями Я.Марковича, який не заступився за Семена Лизогуба та Андрія Горленка, взятих під варту за доносом ченця Мигулинського монастиря.

Якщо в кінці XVII ст. українська старшина прагла визнання за Україною прав незалежної держави, то на початку XVIII ст. намагалася протистояти проникненню в Україну імперських порядків.; до 30-х рр. XVIII ст. в Україні-Гетьманщині сформувалися два суспільно-політичних напрями: колабораціоністський та автономічний.

Проросійські настрої українського суспільства підтримувала старшинська група, до якої входили Г. Галаган, Я. Маркович, Я. Лизогуб. Наляканий кадровими переміщеннями, арештами опозиційно налаштованої старшини в середині 20-х рр. XVIII ст., зазначений прошарок українського суспільства змирився з інкорпораційною політикою Російської імперії. Вірнопідданські орієнтації зазначених осіб були породжені політико-культурним конфліктом у їх свідомості і прагненні зберегти право вільно служити російській імперії. Крім того, усвідомлення факту, що за умови володіння значними багатствами та земельними ресурсами вони не постраждають від нововведень російського уряду, реалізації власних інтересів супротив загальнодержавних, підштовхнуло старшин зайняти лояльну позицію щодо Російської імперії. Російські адміністратори гідно їх винагороджували за відмову від збереження автономії України. Вони радо йшли на зустріч намаганням старшини щодо перетворення у спадково-привелійований стан.

Реакція автономічно налаштованої козацької верхівки на події в Гетьманщині була кардинально протилежною. Хоча у них і не було загальної думки щодо методів боротьби з

.....
наступом Російської імперії та подальшою розбудовою Гетьманщини, вони, відчуваючи постійну зневагу росіян до старшин та українських інституцій, вважали за неможливе продовження взаємодії російської та української політичних систем.

Радикально налаштована козацька верхівка, сподіваючись на відновлення української державності, інституту гетьманства, вважала необхідним у процесі відновлення української державності, гетьманського правління використовувати лише методи збройної боротьби, а не угод чи компромісів. Україну і Росію вони розглядали як дві антитези.

Протест проти запровадження петербурзького централізму автономічно налаштована старшина мотивувала Переяславською угодою як конституційним актом, який гарантує автономний статус української нації.

Менш радикальне крило автономічно налаштованої частини старшини вважала доцільним на основі договірних статей між Україною та Росією, традицій міждержавних стосунків зберегти автономію України, будувати стосунки між ними на протекторатно-васалітетних основах. В прихильності до Російської імперії, у згоді на співпрацю з російськими адміністраторами завжди приховувалося почуття протесту, нескореності, патріотизму, національної особливості, вичікування сприятливого часу для зміни ситуації на користь українського народу. Подібні настрої передані в Розмові Великоросії з Малоросією С.Дівовича: «Вважаю тебе рівною собі», «не ти, республікою, керуєш мною» [4, с. 384].

Провал планів автономічно налаштованої старшини був обумовлений кількома причинами. Найголовніша – відсутність у автономістів гідного претендента на посаду гетьмана, особи, яка могла б маневрувати між наступом Російської імперії та збереженням автономії Гетьманщини (такою особою був у 1727 р. Д. Апостол). Другою причиною ліквідації інституту гетьманства було невдоволення панівних класів Російської імперії демократичними традиціями козацької держави. Третя причина – низький рівень політичної культури населення України.

Підданська політична культура позбавляла козацьку старшину протиімперського імунітету, гарантувала російським адміністраторам успішну ліквідацію державно-політичної автономії України-Гетьманщини.

Незважаючи на фактичну відсутність опору козацької старшини на наступ щодо автономних прав Гетьманщини, його поодинокі зразки продемонстрували світу належну політичну культуру деяких представників України-Гетьманщини. Серед них слід виділити спроби П.Орлика надати правову основу політичним, владним взаєминам провідних політичних суб'єктів, орієнтації старшини на республіканські устрої у часи домінування монархізму в Європі. На жаль, подібні прояви політичної культури не могли протистояти тиску Російської імперії на Гетьманщину.

Таким чином, прагнучи монополізувати владу, російські імператори й уряд виступали проти ідеї української автономії та українського самоврядування. По всій Європі XVIII ст. поширювалися принципи і практика абсолютизму. Володарі російської булави вважали централізований уряд найбільш ефективним і дієвим. Але ці погляди суперечили тій формі самоврядування, що існувала в Гетьманщині. Зважаючи на широкомасштабність наступу імперської влади на автономні права України-Гетьманщини, дедалі ширші кола української старшини втрачали орієнтації партиципаційної політичної культури та набували орієнтації у межах культури підданих Російської імперії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Zenon E. Kohut. Russian Centralism and Ukrainian Autonomy. Imperial Absorption of the Hetmanate, 1760s-1830s. / Zenon E. Kohut. - Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1988. – 363 p.
2. Павелко В.Конец Старой Малороссии / Павелко В. //К.С. – 1905. - №11-12. – С.343-349; Сб РИО. – Т.117. – С.567.
3. Перієнко Г.К. З історії політичних та економічних відносин України з Росією / Г.К. Перієнко, Л.Ф. Домбровська //Науковий Вісник Одеського державного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія. Одеса, 2004. - №9. – С.76-89.
4. Дівович С. Разговор Великороссии с Малороссиєю /Дівович С. // Українська література XVIII століття. – К., 1983. – С. 384 – 414.

Лапшин С.А. ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАСТРОЕНИЯ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ НАСТУПЛЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ НА АВТОНОМНЫЕ ПРАВА УКРАИНА-ГЕТМАНЩИНЫ (30-Е ГГ. XVIII В.)

На основе комплекса источников и литературы автор анализирует политические настроения украинского общества в условиях наступления Российской империи на автономные права украинского государства в 30-х гг. XVIII в.

Ключевые слова: Правление гетманского правительства, инкорпорация, политическая власть.

Lapshyn S.A. POLITICAL ATTITUDES OF UKRAINIAN SOCIETY UNDER THE RUSSIAN EMPIRE VIOLATION OF THE AUTONOMOUS RIGHTS OF UKRAINE (30s of the XVIII CENTURY).

The author considers a number of scientific sources to analyze political ATTITUDES of the Ukrainian society in conditions of the Russian Empire violation of the autonomous rights of the Ukrainian state in the 30's of the XVIII century.

Key words: Hetman's government, incorporation, political power.

УДК [94 (477.83-25):271.2-737] «168/1708»

О.В. Друздєв

ПРОТИСТОЯННЯ ЛЬВІВСЬКОГО СТАВРОПІГІЙСЬКОГО БРАТСТВА ТА ЕПИСКОПА ЙОСИФА ШУМЛЯНСЬКОГО, ПРИЙНЯТТЯ УНІЇ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Питання переходу Львівської єпархії на унію є одним з ключових для розуміння культурних та релігійних процесів, які відбувались на її теренах. Ця трансформація супроводжувалась певними конфліктами, одним з яких був конфлікт львівського братства та єпископа Йосифа Шумлянського. У даній статті подається загальний огляд на конфлікт між львівським Успенським братством та єпископом Йосифом Шумлянським. Розглядаються загальні та особистісні причини конфлікту, а також його перебіг та результати.

Ключові слова: Шумлянський, унія, Ставропігійське братство, Львівська єпархія.

Багато з тих подій, які на сьогодні нам здаються samozрозумілими і логічними мали, в свій час, абсолютно неочікуваний перебіг з невизначеними результатами. Яскравим прикладом цього став процес прийняття унії у Львівській єпархії, який пройшов через серйозний конфлікт між Львівським Ставропігійським братством та львівським єпископом Йосифом Шумлянським, про що піде мова далі.

Хронологічні рамки охоплюють період кінця XVII-початку XVIIIст. – з часу отримання Йосифом Шумлянським єпископського сану до 1708 року – прийняття братством унії.

Мета даного дослідження проаналізувати перебіг конфлікту між братством та єпископом Шумлянським та визначити причини, які призвели до переходу братства на унію.

Джерельну базу становлять документи фонду Львівського Ставропігійського інституту, які знаходяться у ЦДІА у місті Львові, зокрема листи та привілеї короля Августа II братству, які вони отримали в ході боротьби з єпископом [1, ф.129, оп. 1, спр. №754, 758, 762, 763,764], які відображають перебіг протистояння та його специфіку. Також до джерельної бази праці відноситься «Хроніка Ставропігійського братства» Дениса Зубрицького [2], та його ж «Хроніка міста Львова» [3], які є базовими джерелами для вивчення історії Львова даного періоду, хоч і мають певну тенденційність у висвітленні подій, відповідно до поглядів автора. Окремо слід відзначити збірку документів «Собори Львівської єпархії XVI-XVIIIст.», упорядковану Ігорем Скочилясом, яка дає достатньо цінні відомості про перебіг переходу на унію єпархії [4]. Також в цій статті було використано дані з дванадцятого тому «Архива Юго-Западной России», присвяченого Львівському братству [5].

Вперше дану проблематику в історіографії порушила Олександра Киричук у своїй статті «Перехід львівського ставропігійського братства під юрисдикцію святого Апостольського престолу (за матеріалами ЦДІА України у Львові)», подавши поверхневий погляд на дану проблематику та зазначивши основні моменти процесу переходу братства на унію [6, с. 95-99]. Окрім цієї статті окрему інформацію стосовно даної проблематики можна отримати у статтях Я.Ісаєвича [7, с. 5-8], І.Паславського [8, с. 43-51], Т. Чухліба [9, с. 787-801], М. Капралія [10, с. 282-286], С. Білої [11, с. 4-11], В. Кметя [12, с. 246-250], І. Скочиляса [13;14] та інших.